

DOI <https://doi.org/10.32405/2308-3778-2023-27-1-209-221>

УДК:373.1.02,37.091.212:351.858

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0002-3854-4033>

Катерина Журба,

доктор педагогічних наук, професор,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ORCID ID <https://orcid.org/0000-0001-9456-8278>

Ірина Шкільна,

кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
Інститут проблем виховання НАПН України,
м. Київ

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВСЬКОЇ І СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Анотація. У статті висвітлюються теоретичні засади формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного й повоєнного часу. З метою вирішення дослідницьких завдань нами використовувалися методи аналізу і синтезу психолого-педагогічних джерел, порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних положень, обґрунтування та розроблення змістової сформованості структури в учнівської і студентської молоді національної солідарності.

Розроблено категоріальний апарат дослідження та визначено поняття «солідаризм», «національна солідарність», «національна ідентичність», «громадянська компетентність», «громадянська стійкість». Доведено, що національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, яка визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила й закони та виявляється в самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага. Виділено внутрішню національну солідарність (як спільність дій та їхня узгодженість перед відмінними викликами людей різних соціальних груп, етносів, поколінь (батьки-діти) задля досягнення спільної мети, спільного блага) та транснаціональну солідарність (як здатність не лише українців, а й цілих країн, народів, представників різних рас об'єднуватися довкола боротьби за територіальну цілісність України проти російської агресії та геноциду українців).

Визначено етапи формування національної солідарності: родинна, родова, племінна, національна ідентичність. Виокремлено чотирикомпонентну змістову структуру сформованості в учнівської і студентської молоді національної солідарності, що містить когнітивний, емоційно-ціннісний, довільної спонуки й поведінковий компоненти.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися в дослідженнях із зазначеної проблеми та в організації виховної роботи в закладах загальної середньої, вищої освіти, для підготовки педагогів.

Ключові слова: солідаризм, національна солідарність, національна ідентичність, змістова структура, учнівська і студентська молодь.

© Катерина Журба, Ірина Шкільна, 2023

Вступ. Формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного й повоєнного часу є нині проблемою надзвичайної державної ваги. Виклики, перед якими стоїть наша країна, як-от: відсіч зовнішній агресії, становлення політичної нації, зростання ролі причетності й відповідальності кожного громадянина за долю України – вимагають значної уваги до виховання учнівської і студентської молоді та актуалізують формування національних і патріотичних цінностей. Актуальність формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності обумовлена необхідністю об'єднання українського суспільства довкола спільних національних інтересів заради демократичного майбутнього України. Водночас формування національної солідарності має здійснюватися на основі рівноправного діалогу з усіма етносами, які проживають на теренах України, та спрямовуватися на громадянську активність, взаємопідтримку, створення сприятливих умов для їхнього розвитку. Важлива роль у цьому плані належить позакласній, позааудиторній діяльності закладів загальної середньої та вищої освіти, що володіють значним виховним потенціалом.

Про необхідність активізації уваги до формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності йдеться в Конституції України, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про національну безпеку України», «Про основи національного спротиву», «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Державній цільовій соціальній програмі національно-патріотичного виховання на період до 2025 року (2021); Програмі «Нова українська школа» у поступі до цінностей (2019) [11; 12; 13; 14; 15; 16].

Нині існує запит суспільства на формування національної солідарності української молоді в умовах війни й повоєнного часу як умова виживання та утвердження української нації.

До питання формування національної солідарності зверталися філософи, політологи, історики, психологи, педагоги. Вагомий внесок в обґрунтування ідеї національної солідарності як підґрунтя побудови Української держави зробили такі вчені, як П. Гай-Нижник, В. Данилів, І. Дацюк, М.Плешко, С. Подолинський, Ю. Руденко, О.Шевченко.

У психологічному дискурсі висвітлювалися різні сторони формування національної солідарності, а саме: проблеми патріотичного виховання, національної ідеї, національної спорідненості (І. Бех), ідеї генетичної психології (С. Максименко).

У педагогіці окремі аспекти формування національної солідарності досліджували в контексті патріотичного виховання й національної ідеї – К. Чорна, виховання національного самоствердження учнівської молоді – Р. Сойчук.

Отже, актуальність проблеми формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного й повоєнного часу підтверджується запитамі суспільства, необхідністю відстоювати територіальну цілісність та відновлювати Україну після війни.

Мета і завдання. Метою дослідження є висвітлення теоретичних засад формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного та повоєнного часу.

Відповідно до мети вирішувалися завдання визначити поняття «солідаризм», «національна солідарність», «національна ідентичність», «громадянська компетентність», «громадянська стійкість», виділити етапи формування національної солідарності, розкрити змістову структуру сформованості в учнівської і студентської молоді національної солідарності.

Методи дослідження. З метою вирішення дослідницьких завдань нами використовувалися методи аналізу і синтезу психолого-педагогічних джерел, порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення теоретичних положень, обґрунтування й розроблення змістової сформованості структури в учнівської і студентської молоді національної солідарності.

Результати дослідження. Теоретичне осмислення проблеми формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності в умовах війни та повоєнного часу є надзвичайно важливим, оскільки задає систему наукових підходів, положень і базових принципів, без яких неможлива систематизація сучасних досліджень.

У концептуальному полі дослідження вважаємо за необхідне розглянути сутність понять «національна солідарність», «формування національної солідарності в учнівської та студентської молоді».

Під час розгляду понятійного апарату дослідження слід звернути увагу на термін «солідаризм», який походить від французького *solidarisme* (від фр. *Solidaire*) і означає – одностайність, узгодженість, спільність інтересів. До питань солідаризму зверталися П. Гай-Нижник, І. Дацюк [4; 6] та ін. Солідаризм є соціально-політичною концепцією на протипагу

ідеї класової боротьби й виступає важливим фактором націєтворення, об'єднуючи всіх громадян. Окрім того, солідаризм виступає стратегією мобілізації соціуму в період загроз існування держави й війн, підвищуючи його мобілізаційний потенціал за рахунок спільних інтересів та узгодження дій різними соціальними групами.

Національна солідарність визначає ідеологію будь-якої країни, оскільки об'єднує громадян довкола спільних цінностей і задач збереження, захисту й розвитку країни.

В Україні тривалий час після здобуття незалежності ідеологія нав'язувалася зовні російською федерацією, що відображалось в статусі російської мови, стримуванні проукраїнських сил, численних інституціях, які працювали на користь рф, а також нав'язаних положень у Конституції України, де в статті 15 зазначалося: «Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [7, с. 9]. Таке тлумачення давало змогу рф активно просувати свої наративи та контролювати ідеологічну сферу України, уміло роз'єднуючи українців на регіони, усіяло підкреслюючи різницю між заходом і сходом, півднем і центром України, готуючи ґрунт для майбутньої агресії.

На думку М. Плешко [9], першим українським солідаристом був Т. Шевченко, який у своїх творах намагався об'єднати розділених українців, зазначаючи: «Не так тії вороги, як добрії люди»; «Доборолась Україна до самого краю. Гірше ката свої діти тебе розпинають» [20] та протиставляє їм згуртованість і солідарність козаків, які об'єднувалися заради спільних цілей і перемагали. Ідеалом національної солідарності українців є спорідненість, тісний зв'язок між членами суспільства, спільне бачення «блага» і любов до України – «сім'я вільна й нова», яка можлива за умови запеклої боротьби з поневолювачами.

Ідеї української національної солідарності набули розвою в науковому дослідженні «Праця людини та її ставлення до розподілу енергії» (1880 р.) С. Подолинського [10], який сповідував ідеї українського соціалізму. На думку вченого, суспільство, побудоване на засадах солідарності, краще долатиме природні проблеми, не витрачаючи зусиль на боротьбу між собою. Окрім того, учений наполягав на незалежності українських політичних рухів від росії, що дозволило б досягти більшої самостійності. Хоча його погляди критикували марксистки, він значно випередив свій час та міцно стояв на українському ґрунті.

У комплексному дослідженні В. Даниліва «Солідарність і солідаризм» [5] солідарність визначається через усвідомлення спільної мети й відповідальності. Людина

розглядається як колективна істота, що дотримується певних корпоративних правил. Також автор зазначає, що впродовж 1947–1972 рр. національна солідаристська ідеологія була офіційною в ОУН.

Національна солідарність українців є фундаментом змін в українському суспільстві, що відповідає демократичним цінностям Європейського Союзу та сучасному соціальному ідеалу. Національна солідарність здатна зцементувати українське суспільство не лише для відсічі ворогу, а й відбудови України та її руху до європейської спільноти. Важливою характеристикою національної солідарності є її емоційна складова, яка несе посил єднання, згуртованості, прояву спільних емоцій (любові, ненависті, емпатії тощо). Національна солідарність обумовлена прагненням народу, нації зберегти себе, власну культуру, мову, віру та ін.

Таким чином, **національна солідарність** є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила й закони та виявляється в самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети й загального блага.

Нами виділено *внутрішню національну солідарність* (як спільність дій та їхня узгодженість перед різноманітними викликами людей різних соціальних груп, етносів, поколінь (батьки-діти) задля досягнення спільної мети, загального блага), та *транснаціональну солідарність* (як здатність не лише українців, а й цілих країн, народів, представників різних рас об'єднуватися довкола боротьби за територіальну цілісність України проти російської агресії й геноциду українців).

Концепція національної солідарності є надзвичайно актуальною для України й української школи в умовах війни та повоєнний час.

В еволюції формування національної солідарності можна виділити декілька етапів:

- *родинна* (сімейна) солідарність об'єднує членів однієї сім'ї. Для українців сім'я завжди залишається на першому місці;
- *родова* солідарність будується на основі кровної спорідненості членів роду, їхнього усвідомлення спільного походження;
- *племінна* солідарність поєднує членів групи задля спільного виживання, їхнього

захисту й безпеки;

● *національна солідарність* об'єднує громадян однієї країни, які мають спільну територію, мову, традиції, релігію, дотримуються встановлених ними законів. Держава, яка об'єднує громадян, забезпечує їхній захист, свободи і права, а також наділяє обов'язками.

Основою національної солідарності є національна ідентичність.

Національна ідентичність особистості виявляється в суб'єктивному переживанні належності до українського народу, нації, свідоме прийняття його моральних цінностей, що характеризується ототожненням і формуванням відповідної національної Я-концепції, що виявляється у власній самоповазі, національній гідності, умінні користуватися правами та свободами, справедливості, відповідальності, любові до України й бажанні пов'язати свою долю з долею України.

Громадянська компетентність – здатність особи реалізовувати та захищати права і свободи людини й громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, ідеї демократії, справедливості, рівності на засадах рівних прав і можливостей.

Громадянська стійкість відображає національну ідентичність та солідарність у повсякденному житті та в умовах війни й повоєнного часу, здатність протистояти ворожій ідеології й інформаційним впливам.

Змістова структура формування національної солідарності в дітей та учнівської молоді є динамічною. Це дало підстави С. Максименку припустити, що «зміни структури відбуваються і всередині вікових етапів, визначаючи індивідуальний стиль та відбиваючи специфіку життєвого шляху кожної особистості» [8, с. 9]. Динамічність визначає як структуру, так і характер виховання, що дозволило виділити такі структурні компоненти вихованості смисложиттєвих цінностей підлітків.

Когнітивний компонент визначають знання, уявлення про Україну, суспільство, цінності свободи, любові, гідності, справедливості, відповідальності, покликання, судження про національну солідарність, національні інтереси, інтеріоризація цінностей відповідно до вікових особливостей юнацького віку, що стимулюють громадянську активність. Згідно з когнітивним компонентом у юнацькому віці розширюється світогляд, що впливає на формування національної ідентичності, рефлексію, пошук варіантів у вирішенні

різноманітних завдань, спрямованих на підтримку захисників України, внутрішньо переселених осіб тощо. Наявність у школярів морально-етичних знань запобігає спотвореним або хибним уявленням про національні цінності та сприяє формуванню інтересу до української історії й мови, усвідомленню власного місця в житті країни та виявленню шляхів самоудосконалення й самореалізації особистості.

Однак, знання, які не стали переконаннями для юнаків і юнок, можуть не мати ніякого впливу на їхню поведінку, що обумовлює потребу їхнього емоційного переживання з опорою на життєвий досвід індивіда. Це дає підстави для виокремлення *емоційно-ціннісного* компонента, який забезпечує формування мотивів, переживань, емоцій, бажань до вироблення національних цінностей, таких як свобода, справедливість, гідність, відповідальність, згуртованість. З точки зору І. Беха, розвиток особистості здійснюється завдяки позитивним емоційно-почуттєвим переживанням та обумовлений її індивідуально-психологічними властивостями. Вивчаючи взаємодію емоцій і моральності, він звертає увагу на емоційні механізми регулювання оцінок і самооцінок особистості за обраними нею моральними критеріями, вважаючи, що емоції впливають на ефективність виховання моральної самосвідомості та вибір смисложиттєвих цінностей [2].

Почуття й емоції пов'язані з мотивами поведінки, які спонукають особистість до прояву національної солідарності. Взаємозв'язок мотивів і цінностей виявляється в тому, що задля їхнього опанування й досягнення смислу життя з'являються допоміжні мотиви і спонуки, водночас блокуються мотиви, які могли б гальмувати цей процес чи шкодити йому. Мета і цілі також виступають у ролі мотиваторів. «Ціль – ідеальне уявлення результату, який має бути досягнутий у процесі людської діяльності. Вона виконує важливу соціальну функцію: збуджує, мобілізує, спрямовує волю й енергію людини на реалізацію життєво важливих для неї дій, учинків, поведінки діяльності» [1, с. 136]. Мета, а також близькі і далекі цілі мають особисту значущість, мотивують особистість на їхнє досягнення, визначають характер діяльності, впливають на вироблення життєвих планів і вибору стратегії задля їхнього досягнення, організують поведінку.

Процес формування національної солідарності неможливий без компонента *довільної спонуки*, що забезпечує його збалансованість, стійкість і стабільність. Переживання причетності до спільноти, громади, суспільства потребує певних зусиль індивіда, наполегливості, рішучості, самоконтролю та саморегуляції. «У ситуації боротьби різних, а

часто й протилежних мотивів вольове зусилля забезпечує вибір і безконфліктний подальший життєвий рух» [1, с. 48]. Компонент довільної спонуки є особистісним, визначає спрямованість особистості на досягнення єдності, спільних цінностей у системі інтеграції особистості із залученням емоційної, вольової, смислової й ціннісної саморегуляції особистості [1, с. 49].

Людина в житті стикається з труднощами й перепонами, намагається вирішувати не лише власні проблеми, а й чужі. Може відмовитися від своїх смисложиттєвих цінностей, свого призначення, що потребує повернення «до первинного прагнення, спрямовувати своє Я до самого себе якраз у духовно-ціннісних показниках» [3, с. 7] як умови розгортання довільної спонуки. Компонент довільної спонуки утверджує особистість як суб'єкта свого життя, центральну постать, здатну на мобілізацію своїх моральних ресурсів, відповідальну за прийняті рішення й можливі наслідки.

На основі цілей, мотивів, емоцій людина виробляє стратегію з досягнення національної солідарності. Виходячи із цього, *поведінковий компонент* характеризується зняттям внутрішніх протиріч, сформованістю навичок вчинення й поведінки, готовністю діяти згідно з обраними цінностями, протистояти несправедливості, приниженню людської гідності, порушенням прав і свобод, а також в умінні встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, здатності вносити корективи відповідно до життєвих обставин, ухвалювати рішення, обирати моральні засоби для досягнення своєї мети, здійснювати моральний вибір на основі об'єктивної оцінки своїх здібностей і можливостей.

Обговорення. Значущість проблеми формування в учнівської і студентської молоді національної солідарності у воєнний і післявоєнний час підтверджують дослідження в різних сферах науки. Отримані нами результати підтверджуються положеннями дисертаційних досліджень, присвячених проблемі національної солідарності української молоді.

Так, у дисертаційному дослідженні О. Шевченко «Концепція солідаризму: історія, теорія та практика впровадження в Україні» (2019), де вивчається досвід формування солідаризму в Україні і Європі, звертається увага на чинники формування української солідарності в умовах втрати державності, зокрема взаємозалежність і необхідність усунення конфліктів. Концепція солідаризму виступає умовою збереження нації. Авторка обстоює думку, що «концепція солідаризму – соціальна технологія побудови держави, у якій її члени (громадяни, сім'ї, етноси, релігійні конфесії, соціальні групи, політичні партії, бізнес-

корпорації) володіють реальною правовою і соціальнополітичною суб'єктивністю, на основі чого їх права, можливості та інтереси можуть бути консолідовані та солідаризовані заради досягнення консенсусних цілей (загального блага), що і призводить до порятунку держави від криз» [19, с.3]. З точки зору логіки дослідження концепція солідарності опирається на соціальні й ідеологічні підвалини, які визначають закономірності розвитку сучасної держави та її конституціоналізм, оскільки саме в Конституції закладаються найважливіші цінності, такі як свобода, справедливість, рівність, гідність та ін.

У дослідженні Ю. Руденко «Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації» (2021) обґрунтовуються відмінності між національними ідентичностями як ознаками унікальності кожної нації. Дослідниця переконана, що солідарність кожної нації значною мірою залежить від здатності до брендингу нації та збереження історичної пам'яті як політичного ресурсу. Базовими засадами національної держави виступають історія, культура, мова. На думку авторки, консолідація може відбуватися через інтеграцію суспільства. Остання є поєднанням інтеграції в суспільство (через залучення нових членів серед різних соціальних, етнічних, гендерних груп суспільства) та інтеграцію в суспільстві (через виникнення солідаритетів у різних групах) [17, с.20]. Виявлено різні типи консолідації: ситуативну і стабільну політичну консолідацію, стихійну й організовану, деструктивну й конструктивну. Цілком природно, що суспільство або окремі групи можуть об'єднуватися як стихійно, так і організовано. Консолідація суспільства реалізується на ціннісному й процедурному рівнях, де механізмами виступають довіра й толерантність. Процес становлення національної держави обумовлений демократичними перетвореннями й політичною модернізацією.

Близькою за змістом до нашого дослідження є дисертація Р. Сойчук «Теоретико-методологічні засади виховання національного самоствердження в учнівській молоді» (2017), концепція якої вибудовується на формулі національного успіху, що включає підвищення престижу належності до української нації через формування адекватно високої національної самооцінки, подолання меншовартісності, національно-особистісних цінностей, позитивної мотивації національної спрямованості, «що сприяє національній солідарній взаємодії; усвідомленню кожною особистістю національних інтересів української нації та нагальної потреби їх захисту» [18, с.4]. Авторка доводить, що основою консолідації українського суспільства є національне самоствердження, детерміноване такими цінностями,

як-от: національна гідність, відповідальність, толерантність, гордість, відданість, а також національна солідарність і самодостатність. Рівень вихованості зазначених цінностей в української молоді є запорукою національної єдності й безпеки Української держави і її громадян.

Висновки. Національна солідарність є фундаментом змін і поступу українського суспільства в його прагненні до інтеграції в Європейський Союз. Національна солідарність ставить за мету об'єднання українського суспільства як для відсічі ворогові, так і для відбудови України в європейській сім'ї.

З метою вироблення єдиної термінології запропоновано визначення таких термінів, як «солідаризм», «національна солідарність», «національна ідентичність», «громадянська компетентність», «громадянська стійкість».

Визначено етапи формування національної солідарності: родинна, родова, племінна, національна ідентичність.

Виокремлено чотирикомпонентну змістову структуру сформованості в учнівської і студентської молоді національної солідарності, що містить когнітивний, емоційно-ціннісний, довільної спонуки й поведінковий компоненти.

Практичне значення статті полягає в тому, що її матеріали можуть використовуватися в дослідженнях із зазначеної проблеми та в організації виховної роботи в закладах загальної середньої, вищої освіти, для підготовки педагогів.

Подальшого дослідження потребує стан сформованості в учнівської та студентської молоді національної солідарності в умовах воєнного і повоєнного часу та розроблення відповідних діагностувальних методик.

Список використаних джерел

1. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці : монографія. Рівне : РДГУ, Видавець Олег Зень, 2009.
2. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008.
3. Бех І. Д. Духовний пошук: сучасні наукові межі. *Педагогіка і Психологія. Вісник НАПН України*. 2016. № 1(90). С. 5-14.
4. Гай-Нижник П. П. Солідаризм як соціально-політична концепція: нарис історії розвитку в Європі та Україні. *Гілея*. 2011. № 44 (2). С.5–24.
5. Данилів В. Ю. Солідарність і солідаризм. Київ : Видавничий дім «КМ Academia». 2000.
6. Дацюк С. Протистояння еліти та громади в Україні. *Українська правда*. 19 січня 2016.
7. Конституція України. Офіційне видання Верховної Ради України. 1996. Стаття 15. С. 9.
8. Максименко С. Д. Структура особистості: теоретико-методологічний аспект. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2012. Вип. 3. Ужгород : ЗакДУ. С. 8–19.

9. Плешко М. Ідеологія солідаризму в контексті державотворення України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство»*. 2009. № 13. С. 52-55.
10. Подолинский С. Труд человека и его отношение к распределению энергии. *Слово*. 1880. № 4/5. С. 135-211.
11. Про вищу освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2014. № 37-38. 2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 25.08.2023).
12. Про освіту: Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2017. № 38-39. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.09.2020).
13. Про основи національного спротиву. Закон України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2021. № 41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>. (дата звернення: 07.09.2020).
14. Про основи національної безпеки України: Закон України. № 964-IV. 19.03.2003. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення: 07.09.2020).
15. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України №2834-IX. від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20> (дата звернення: 10.02.2023)
16. Програма «Нова українська школа» в поступі до цінностей / І.Д. Бех, Т.Ф. Алексеєнко, К.О. Журба, С.В. Кириленко, В.І. Кириченко, Л.В. Корецька, О.І. Остапенко, О.Л. Пруцакова, Н.В. Харченко, І.М. Шкільна. *Шкільний світ*. 2020. № 11-12 (107-108). С. 90-119.
17. Руденко Ю. Ю. Консолідаційна модель національної ідентичності: від теорії суверенітету до теорії політичної модернізації : автореф. на здобуття наукового ступеню доктора політичних наук: 23.00.01. Київ, 2021. 36 с.
18. Сойчук Р. Л. Теоретико-методичні засади виховання національного самоствердження в учнівської молоді : автореф. на здобуття наукового ступеню доктора пед. наук: 13.00.07. Київ, 2017. 42 с.
19. Шевченко О. С. Концепція солідаризму: історія, теорія та практика впровадження в Україні : дис. ... кандидата юр. наук: 12.00.01/ Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2019. 268 с.
20. Шевченко Т. Г. Кобзар. Київ : Дніпро, 1999. 672 с.

References

1. Bezkorovaina, O. (2009). *Vykhovannia kultury osobystisnoho samostverdzhenia v rannomu yunatskomu vitsi* [Education of the culture of personal self-assertion in early youth]. Rivne: RDHU, Vydavets Oleh Zen.
2. Bekh, I. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Education of personality]. Kyiv: Lybid.
3. Bekh, I. (2016). *Dukhovnyi poshuk: suchasni naukovi mezhi* [Spiritual search: Modern scientific boundaries]. *Pedahohika i Psykholohiia. Visnyk NAPN Ukrainy*, 1(90), 5-14.
4. Hai-Nyzhnyk, P. (2011). *Solidaryzm yak sotsialno-politychna kontseptsiia: narys istorii rozvytku v Yevropi ta Ukraini* [Solidarity as a socio-political concept: an outline of the history of development in Europe and Ukraine]. *Hileia*, 44(2), 5–24.
5. Danyliv, V. (2000). *Solidarnist i solidaryzm* [Solidarity and solidarism]. Kyiv: Vydavnychiy dim «KM Academia».
6. Datsiuk, S. (2016, January 19). *Protystoiannia elity ta hromady v Ukraini* [Confrontation between the elite and the community in Ukraine]. *Ukrainska Pravda*.
7. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. (1996). Ofitsiine vydannia Verkhovnoi Rady Ukrainy. Article 15.
8. Maksymenko, S. (2012). *Struktura osobystosti: teoretyko-metodolohichniy aspekt* [The structure of personality: Theoretical and methodological aspect]. *Pedahohichni Innovatsii u Fakhovii Osviti*, 3, 8–19.

9. Pleshko, M. (2009). Ideolohiia solidaryzmu v konteksti derzhavotvorennia Ukrainy. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka [Ideology of solidarity in the context of state formation of Ukraine]. *Seriia «Ukrainoznavstvo»*, 13, 52-55.
10. Podolynskiy, S. (1880). Trud cheloveka i ego otnoshenie k raspredeleniiu energii [Human labour and its relation to the distribution of energy]. *Slovo*, 4/5, 135-211.
11. *Pro vyshchu osvitu* [On higher education]. (2014). Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
12. *Pro osvitu* [On education]. (2017). Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
13. *Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu* [On the basics of national resistance]. (2021). Law of Ukraine. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.
14. *Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy* [On the basics of national security of Ukraine]. (2003). Law of Ukraine No 964-IV, March 19. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
15. *Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti* [On the basic principles of state policy in the sphere of the establishment of Ukrainian national and civil identity]. (2022). Law of Ukraine No 2834-IX, December 12. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20>
16. Bekh, I. D., Aliexsieienko, T. F., Zhurba, K. O., Kyrylenko, S. V., Kyrychenko, V. I., Koretska, L. V., Ostapenko, O. I., Prutsakova, O. L., Kharchenko, N. V., & Shkilna, I. M. (2020). Prohrama «Nova ukrainska shkola» v postupi do tsinnosti [The program “New Ukrainian School” in progress towards values]. *Shkilnyi Svit*, 11-12(107-108), 90-119.
17. Rudenko, Yu. (2021). *Konsolidatsiina model natsionalnoi identychnosti: vid teorii suverenitetu do teorii politychnoi modernizatsii* [Consolidation model of national identity: From the theory of sovereignty to the theory of political modernization]. (Dissertation Abstract, Kyiv).
18. Soichuk, R. L. (2017). *Teoretyko-metodychni zasady vykhovannia natsionalnoho samostverdzhennia v uchnivskoi molodi* [Theoretical and methodological principles of education of national self-assertion of school youth]. (Dissertation Abstract, Kyiv).
19. Shevchenko, O. S. (2019). *Kontseptsiiia solidaryzmu: istoriia, teoriia ta praktyka vprovadzhennia v Ukraini* [The concept of solidarity: History, theory and practice of implementation in Ukraine]. (PhD dissertation, Kyiv).
20. Shevchenko, T. H. (1999). *Kobzar* [Kobzar]. Kyiv: Dnipro.

Kateryna Zhurba,

*Doctor of Sciences in Education, Professor,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

Iryna Shkilna,

*PhD in Pedagogy, Senior Researcher,
Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine,
Kyiv*

THEORETICAL PRINCIPLES OF THE FORMATION OF NATIONAL SOLIDARITY AMONG SCHOOLCHILDREN AND STUDENT YOUTH IN WAR AND POST-WAR TIMES

Abstract. *The article highlights the theoretical principles of the formation of national solidarity among schoolchildren and student youth in the conditions of war and post-war times. In order to solve the research tasks, the following methods were used: analysis and synthesis of psychological and*

pedagogical sources, comparison, classification, systematization and generalization of theoretical principles, substantiation and development of the content of the formation of the structure of national solidarity among schoolchildren and student youth.

A categorical research apparatus has been developed and the concepts of “solidarism”, “national solidarity”, “national identity”, “civic competence”, “civic resilience” were defined. It has been proven that national solidarity is the most important moral characteristic of the Ukrainian national community, which determines the national kinship of members of Ukrainian society through a system of values, national consciousness, national culture, language, manifested in self-organization, active citizenship, the ability to act for a common goal and common good. Internal national solidarity (as a commonality of actions and their coordination in the face of various challenges of people of different social, ethnic groups, generations (parents and children) for the achievement of a common goal, common good) and transnational solidarity (as the ability not only of Ukrainians but also of entire countries) are singled out.

The stages of formation of national solidarity are determined: family, tribal, tribal, national identity.

A four-component content structure of the formation of national solidarity among schoolchildren and student youth, containing cognitive, emotional-valuable, arbitrary motivation and behavioral components, is singled out.

The practical significance of the article is that its materials can be used in studying the specified problem and in organizing educational work in institutions of general secondary education, institutions of higher education, and training of teachers.

Key words: *solidarity, national solidarity, national identity, content structure, schoolchildren, student youth.*

Стаття надійшла до редакції 01.09.2023.
Стаття прийнята до публікації 17.09.2023.